

УДК 346.9

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v94.2022.18>*Я. С. Ярош*

**ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ
ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ
ЯК САМОСТІЙНОГО ВИДУ ПРИМИРЮВАЛЬНОЇ ПРОЦЕДУРИ
У ГОСПОДАРЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ**

Постановка проблеми. Початок ХХІ століття констатує факт активного розвитку та поширення застосування альтернативних способів вирішення спорів у світі. З кожним роком стрімко зростає кількість розвинених країн світу, які впроваджують та активно застосовують такі альтернативи у вирішенні спорів. Важливо, що Україна та національний законодавець також не лишилися осторонь та слідує світовому тренду застосування примирювальних процедур. Ще донедавна в Україні використовували такі способи, як переговори між сторонами, які проводилися до подання позову до суду (претензійна діяльність), третейське судочинство, міжнародний комерційний арбітраж, а судовий захист був найбільш поширеною формою захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, вирішення спорів або конфліктів, встановлення істини й досягнення справедливості. Проте, окрім загальноновизнаних способів вирішення спорів між учасниками господарських правовідносин чинним законодавством України було запроваджено альтернативні примирювальні процедури, зокрема, інститут врегулювання спору за участю судді. Згідно відомостей, які містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень, досліджувана примирювальна процедура набула поширення й все частіше використовується учасниками господарського процесу. З огляду на актуальність даного питання, вважаємо необхідним проведення аналізу судової практики застосування процесуального інституту врегулювання спору за участю судді, а також розглянути його основні переваги та недоліки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що процедура врегулювання спору за участю судді як окремий вид примирювальної процедури у господарському судочинстві була предметом наукових досліджень у сфері альтернативних способів вирішення спорів з різних юридичних спеціальностей, таких науковців, як-то: О. Беяневич, А. Бобкова, М. Богуш, І. Бутирська, М. Гімон, О. Горецький, Т. Дідковська, Ю. Котвяковський, Я. Любченко, О. Можайкіна, Л. Ніколенко, О. Одосій, О. Подцерковний, Б. Поляков, В. Резнікова, В. Устищенко, Т. Федорова, Т. Шинкар, В. Щербина та ін. Однак багато питань, пов'язаних із практичними аспектами застосування інституту врегулювання спору за участю судді як окремого виду примирювальної процедури у господарському судочинстві в Україні, залишилося поза увагою дослідників, зокрема, й судова практика застосування цієї процедури, що зумовлює актуальність даної статті.

Метою статті є дослідження практики застосування процедури врегулювання спору за участю судді, висвітлення проблемних питань, що виникають або можуть

виникнути під час практичного застосування норм, які регламентують процедуру врегулювання спору за участю судді як самостійного виду примирювальної процедури у господарському судочинстві та надання пропозицій щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глава 4 розділу III Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) передбачає можливість врегулювання спору за участі судді – підстави, порядок призначення, а також порядок проведення, припинення та строки застосування такої альтернативи вирішення спору. Це – лише загальні правила, що лишають багато простору для дій та можливостей щодо примирення сторін, на відміну від формалізованої, чітко визначеної господарським процесуальним законодавством України процедури судового розгляду.

Згідно з положеннями чинного ГПК України, суддя під час врегулювання спору за його участю зобов'язується роз'яснити сторонам їхні права та обов'язки, а також порядок проведення процедури, її мету тощо. Під час нарад – спільних та закритих – суддя, сторони та їх представники не використовують засоби фіксації, не ведуть протоколу та забезпечують конфіденційність отриманої під час примирної процедури інформації. Іншими принципами процедури врегулювання спору за участю судді є добровільність, неформальне ставлення і рівність сторін у процесі. При цьому суддя може запропонувати шляхи мирного врегулювання спору, так само як і сторони. Це багато в чому відрізняється від звичного для учасників судового процесу вирішення спору по суті, за участю судді як спеціально уповноваженого арбітра. Така стала практика дещо ускладнює поширення процедури примирення сторін спору за участю судді.

Оскільки врегулювання спору за участю судді унормовано законодавчими положеннями, які встановлюють коло учасників такої процедури, їх права та обов'язки, форми проведення та часові обмеження для цього процесу, можна стверджувати що досліджуваний інститут є структурованим процесом примирення.

Закон чітко встановлює часові межі, протягом яких сторони можуть звернутися до процедури врегулювання спору за участю судді, – до початку розгляду справи по суті. На практиці для сторін таке процесуальне обмеження означає, що перед зверненням до такої примирювальної процедури мають бути пройдені такі процесуальні етапи:

1) подання однією зі сторін позовної заяви до суду за правилами господарського судочинства;

2) дотримання позивачем вимог статей 162 та 163 ГПК України як умов відкриття провадження у справі, серед яких сплата судового збору у встановленому законом розмірі;

3) у разі недотримання позивачем вказаних вимог – залишення позовної заяви без руху та виправлення позивачем вказаних судом недоліків позовної заяви;

4) відкриття судом провадження у справі за відсутності підстав для залишення позовної заяви без руху, повернення позовної заяви чи відмови у відкритті провадження.

Після відкриття провадження у справі, згідно вимог статей 186–190 ГПК України, сторони можуть звернутися до процедури врегулювання спору за участю судді протягом підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається у порядку спрощеного провадження.

Необхідно також наголосити, що врегулювання спору за участю судді фактично можливе лише до спливу строку позовної давності, у межах якого сторона має право подати позов, що знову ж таки відрізняє цей інститут від інституту медіації.

Підставою для застосування врегулювання спору за участю судді є згода сторін на проведення цієї примирювальної процедури. Жодна зі сторін не може бути змушена до участі у такому процесі. Однак закон покладає на суддю обов'язок з'ясувати, чи бажають сторони звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді під час проведення підготовчого засідання [1].

Умовою, за якої не допускається врегулювання спору за участю судді, є наявність у спорі третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору. Також законом встановлюється неможливість повторного проведення процедури врегулювання спору за участю судді у одній і тій же справі.

Розпочинається врегулювання спору за участю судді після постановлення судом відповідної ухвали. Одночасно суд зупиняє провадження у справі на час проведення врегулювання спору за участю судді. Будь-яких інших особливих вимог щодо змісту вказаної ухвали закон не містить, тому на практиці судді по-різному підходять до того, чи варто визначити дати проведення нарад в ухвалі про проведення врегулювання спору за участю судді. У переважній більшості ухвал суди все ж призначають дату, час та місце проведення нарад в рамках врегулювання спору за участю судді, що видається доцільним, зважаючи на обмеженість цієї примирювальної процедури у часі.

На практиці суди частіше задовольняють клопотання сторін про проведення врегулювання спору за участю судді. Однак трапляються і випадки, у яких суд відмовляє у задоволенні таких заяв. Так, ухвалою Господарського суду Дніпропетровської області від 28.12.2020 року по справі № 904/1634/20 було відмовлено у задоволенні клопотання відповідача про врегулювання спору за участю судді у справі за позовом про стягнення грошових коштів та за зустрічним позовом про визнання договору недійсним. Підставою для відмови тут стало те, що сторони не дійшли згоди щодо врегулювання спору за участю судді – позивач у підготовчому судовому засіданні просив відмовити відповідачу у задоволенні відповідного клопотання [2].

Аналогічно у справі № 663/3728/19, яка перебувала у провадженні Скадовського районного суду Херсонської області, сторони не дійшли згоди щодо врегулювання спору за участю судді. Клопотання про проведення відповідної процедури з метою врегулювання спору шляхом взаємних поступок було заявлено відповідачем. Позивач та її представник просили суд відмовити у задоволенні такого клопотання з підстав незгоди із запропонованими представником відповідача умовами для вирішення спору. Посилаючись на таку позицію позивача суд ухвалою від 17.03.2020 року відмовив у задоволенні відповідного клопотання [3].

Також, на нашу думку, заслуговує на увагу й ухвала Господарського суду Закарпатської області від 12.07.2021 року по справі № 907/302/21 про стягнення грошових коштів. Зокрема, зазначеною ухвалою було відмовлено у задоволенні клопотання відповідача про врегулювання спору за участю судді. Враховуючи ті обставини, що відповідачем до заяви не було додано згоди позивача на врегулювання спору за участю судді, а також не додано належних доказів направлення

такого клопотання на адресу позивача, суд дійшов висновку про відсутність підстав для його задоволення та відмовив у проведенні такої процедури [4].

Іншою підставою для відмови у проведенні врегулювання спору за участю судді є те, що сторони вже зверталися до цієї процедури в рамках цієї ж справи. Зокрема, у справі № 444/3316/13-ц Жовківський районний суд Львівської області ухвалою від 03.04.2019 року відмовив у задоволенні клопотання обох сторін у зв'язку з неможливістю повторного врегулювання спору за участю сторін. Хоч сторони і просили врегулювати спір разом, тобто досягли з цього приводу згоди, раніше суд вже постановляв ухвалу про проведення відповідної примирювальної процедури та проводив спільні наради, в ході яких, однак, сторони згоди не досягли [5].

Цікавим спостереженням є те, що ініціатором проведення врегулювання спору за участю судді зазвичай виступає відповідач, а позивач лише надає згоду на таке проведення, або заперечує проти нього. Це пояснюється тим, що вже саме звернення позивача до суду з позовною заявою та його готовність сплатити для цього судовий збір свідчать про те, що він або не бажає врегулювати спір мирним шляхом, або вважає таке врегулювання неможливим.

Отже, для проведення процедури врегулювання спору за участю судді необхідним є одночасне дотримання таких вимог: 1) наявність процесуальної підстави – згоди сторін; 2) ще не розпочато розгляд справи по суті; 3) відсутність серед учасників справи третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору; 4) врегулювання спору за участю судді ще не здійснювалося у цій справі.

Також зважаючи на структурованість процесу врегулювання спору за участю судді його можна поділити на певні етапи. Так, В. Є. Прущак виокремлює три гнучкі та відносно неформальні етапи проведення досліджуваної примирювальної процедури: підготовчий (вступний) етап, який відбувається до початку врегулювання спору та передбачає певні організаційні процедури; переговорний етап, що є основним етапом усього процесу та передбачає безпосереднє врегулювання спору; заключний етап, який передбачає припинення примирювальної процедури шляхом досягнення або недосягнення домовленостей між сторонами [6, с. 184].

Аналізуючи регламентований законодавством процес врегулювання спору за участю судді, можна виокремити такі його етапи, які не завжди чітко розмежовані і переходять один до одного: 1) етап ініціювання, де суд, встановивши взаємну згоду сторін, постановляє ухвалу про проведення врегулювання спору за участю судді та зупиняє провадження у справі; 2) підготовчий етап, який передбачає роз'яснення сторонам мети та порядку проведення процедури примирення та їх прав і обов'язків під час першої спільної наради; 3) етап з'ясування обставин спору та іншої інформації, необхідної для прийняття рішення про врегулювання спору між сторонами, можливий і при спільних, і при закритих нарадах; 4) етап пропонування шляхів вирішення конфлікту сторонами і суддею, можливий і при спільних, і при закритих нарадах; 5) завершальний етап, який має різні варіанти припинення процесу врегулювання спору.

З урахуванням наведеного вище, на нашу думку, на завершальному етапі врегулювання спору за участю судді найбільшу зацікавленість викликає ухвалення рішення за результатами застосування досліджуваної процедури, оскільки саме

на основі аналізу результатів проведення врегулювання спору за участю судді може бути проаналізовано ефективність застосування цього інституту на практиці. Оскільки метою вказаної примирювальної процедури є саме вирішення спору між сторонами, то підтвердженням її дієвості буде саме укладення мирових угод у результаті примирення сторін. На практиці, на жаль, врегулювання спору за участю судді далеко не завжди закінчується укладенням мирової угоди.

За результатами врегулювання спору за участю судді може бути прийнято процесуальне рішення лише у формі ухвали. Залежно від того, з яких підстав було припинено примирювальний процес, зміст ухвали суду відрізнятиметься. Так, суд може постановити такі ухвали: про припинення врегулювання спору за участю судді та відновлення провадження у справі з одночасним переданням справи на розгляд іншому судді; про припинення врегулювання спору за участю судді та в подальшому про затвердження мирової угоди і закриття провадження у справі; про припинення врегулювання спору за участю судді та в подальшому про залишення позову без розгляду; про припинення врегулювання спору за участю судді та в подальшому про закриття провадження у справі; про припинення врегулювання спору за участю судді та з подальшим прийняттям рішення, яким позов задоволено та/або у задоволенні якого відмовлено.

Постановити ухвалу про припинення врегулювання спору за участю судді суд може у декількох випадках.

По-перше, таке мирне врегулювання спору припиняється у разі подання стороною заяви про припинення врегулювання спору за участю судді. Оскільки саме згода сторін є підставою початку проведення досліджуваної примирювальної процедури, то подання такої заяви свідчить, що на певному етапі переговорів сторона спору змінила свою думку і не має наміру їх продовжувати. Отже зникає сама підстава проведення врегулювання спору за участю судді.

Наприклад, у справі № 905/284/21 про стягнення заборгованості Господарський суд Донецької області ухвалою від 26.08.2021 року припинив процедуру врегулювання спору за участю судді після надходження до суду заяви про припинення врегулювання спору за участю судді від представника позивача, у зв'язку з недосягнення згоди між сторонами щодо добровільного врегулювання спору [7]. В подальшому, вказану справу було розглянуто судом у порядку загального позовного провадження та прийнято рішення, яким позов задоволено та яке сторонами не оскаржувалося і набрало законної сили. Як бачимо, у наведеному випадку бажаних результатів застосування примирювальної процедури не було досягнуто та не виконано поставлених перед нею завдань.

Так само й у справі № 915/394/19 про зобов'язання повернути майно, що розглядалась Господарським судом Миколаївської області, за клопотанням сторін було розпочато врегулювання спору за участю судді та призначено спільну нараду. Однак під час проведення спільної наради від представників позивача та відповідача надійшли заяви про припинення відповідної процедури [8]. Примітно, що такі заяви надійшли одночасно зі спливом строку, який визначено як максимальний для проведення врегулювання спору за участю судді. Надалі зазначена справа ще тривалий час розглядалась судом першої інстанції та в подальшому, рішення якого було оскаржено в апеляційному порядку.

У вказаних випадках сторони, самі усвідомлюючи неефективність проведення врегулювання спору за участю судді у їхніх справах, самостійно звернулися до суду з проханням припинити таке примирення.

На практиці можливий також і такий розвиток подій, за якого сторони «передумали» проводити врегулювання спору за участю судді. Зокрема, у справі № 274/6762/20 про відібрання малолітньої дитини та повернення її за попереднім (постійним) місцем проживання 29.10.2020 року під час проведення підготовчого судового засідання сторони виявили намір провести процедуру врегулювання спору за участю судді, про що Бердичівським міськрайонним судом Житомирської області було постановлено відповідну ухвалу. Однак уже на наступний день 30.10.2020 року від позивача надійшла заява про припинення врегулювання спору за участю судді та поновлення провадження у справі для уникнення затягування розгляду справи по суті. Тож суд був змушений виконувати вимоги процесуального законодавства та припинити врегулювання спору за участю судді і поновити провадження у справі [9]. Примирювальна процедура так і не була застосована, що наштовхує на думку про те, що звернення до інституту врегулювання спору за участю судді у цьому випадку було зловживанням процесуальними правами.

По-друге, проведення досліджуваної примирювальної процедури припиняється у разі закінчення строку врегулювання спору за участю судді. У цьому випадку сторонам виявляється недостатньо часу для досягнення згоди та укладення мирової угоди. При завершенні процедури примирення з такої підстави вже не можна категорично свідчити про цілковиту її неефективність, адже в теорії при продовженні переговорів сторони все ж могли б дійти спільної згоди.

Так, у зв'язку із закінченням строку було припинено проведення врегулювання спору за участю судді у справі № 921/501/19 про стягнення коштів за договором кредиту та договором поруки, що розглядалася Господарським судом Тернопільської області. Так, ухвалою суду від 09.12.2019 року було задоволено усні клопотання представників позивача та відповідача про врегулювання спору за участю судді та призначено проведення спільної наради. Станом на 20.01.2020 року суд, враховуючи, що сторонами не було подано доказів, які б свідчили про врегулювання даного спору за наслідками проведення врегулювання спору за участю судді, з метою уникнення затягування врегулювання спору прийшов до висновку про припинення проведення такої процедури та необхідність поновлення провадження у справі [10]. У результаті все ж було проведено повний судовий розгляд справи і позов було задоволено частково.

Аналогічно у справі № 904/5868/18 про визнання договору дійсним та визнання права власності на нерухоме майно, внаслідок спливу строку для проведення врегулювання спору за участю судді Господарський суд Дніпропетровської області ухвалою від 11.05.2021 року, припинив врегулювання спору за участю судді та поновив провадження у справі з огляду на недосягнення сторонами згоди щодо мирного врегулювання спору [11]. В подальшому, розгляд справи було продовжено в порядку загального позовного провадження та майже через шість місяців винесено рішення, яким у задоволенні позовних вимог – відмовлено.

Доволі часто на практиці поєднуються дві досліджені підстави припинення врегулювання спору за участю судді: подання стороною відповідної заяви та закінчення встановленого строку.

Наприклад, у справі № 904/4024/18 про повернення безпідставно набутого нерухомого майна та стягнення збитків за клопотанням відповідача було розпочато врегулювання спору за участю судді та призначено спільну нараду. Однак, за час проведення процедури врегулювання спору за участю судді сторони не прийшли до мирного врегулювання спору у строк визначений судом. Окрім цього, представник позивача подав до суду заяву про припинення врегулювання спору за участю судді у зв'язку із тим, що, відповідач, на його думку, зловживає своїми процесуальними правами, які спрямовані на затягування розгляду справи. Господарський суд Дніпропетровської області у зв'язку із надходження заяви від представника позивача та внаслідок спливу строку проведення такої процедури – припинив примирення та поновив провадження у справі [12]. В подальшому, справу все ж було врегулювано шляхом примирення за наслідками укладення сторонами мирової угоди, ініціатором якої виступив відповідач.

По-третє, врегулювання спору за участю судді припиняється за ініціативою судді у разі затягування врегулювання спору будь-якою із сторін. Наявність такої підстави припинення примирювальної процедури покликана запобігати зловживанню сторонами своїми процесуальними правами. Наприклад, практика ЄСПЛ, зокрема, у справі «Юніон Аліментаріа Сандерс С.А. проти Іспанії» доводить, що «...заявник зобов'язаний демонструвати готовність брати участь на всіх етапах розгляду, що стосуються безпосередньо його, утримуватися від використання прийомів, які пов'язані із зволіканням у розгляді справи, а також максимально використовувати всі засоби внутрішнього законодавства для прискорення процедури слухання» [13].

Невиконання таких вимог може трактуватися судом як зловживання процесуальними правами. На практиці ж суди дуже по-різному трактують поняття «затягування врегулювання спору» сторонами.

Іншою справою, у якій суд визнав процесуальну поведінку сторін затягуванням врегулювання спору, є справа № 522/22395/18 про захист, честі, гідності та ділової репутації та відшкодування моральної шкоди, яка розглядалася Приморським районним судом м. Одеси. Тут процедура врегулювання спору була розпочата за пропозицією позивача. Представником позивача було надано заяву про затвердження мирової угоди та мирову угоду, яка підписана лише позивачами. Відповідач відмовилась від підписання умов запропонованої мирової угоди і врегулювати спір між сторонами не вдалося. Суддя визнав таку поведінку сторін затягуванням врегулювання спору, адже вони так і не дійшли згоди щодо мирного врегулювання спору [14]. Проте, у цій ситуації навряд чи можна стверджувати про недобросовісну поведінку відповідача з метою затягування врегулювання розгляду справи. Адже сторони від участі у спільній нараді не ухилялися, а укладення мирової угоди є правом, а не обов'язком сторони, і в разі незгоди відповідача з текстом мирової угоди, він цілком логічно та правомірно міг відмовитися від її підписання.

У разі припинення врегулювання спору за участю судді з трьох вищезазначених підстав, справа передається на розгляд іншому судді. Таке законодавче положення,

на нашу думку, є цілком виправданим. Під час проведення примирювальної процедури судді стає відома конфіденційна інформація, яка стосується обставин справи, що в подальшому може суттєво вплинути на остаточне рішення у справі, яке прийматиме такий суддя. Тож передача справи на розгляд іншому судді є запорукою дотримання таких принципів судочинства, як справедливість, нейтральність і неупередженість судді.

Окрім цього, така вимога закону не дозволяє судовому процесу стати продовженням неефективного та невдалого мирного врегулювання та запобігає перенесенню неформальної атмосфери врегулювання спору за участю судді на подальший чітко регламентований і формалізований судовий розгляд справи.

Припинення врегулювання спору за участю судді з вищезазначених підстав можна вважати «негативним» завершенням примирювальної процедури. У таких випадках не лише не досягається мета проведення врегулювання спору за участю судді, а й деякою мірою наноситься шкода інтересам сторін. Адже час на проведення переговорів втрачено, а сторони так і не досягли згоди. Більше того, додатковий час витрачається і на визначення іншого судді, якому в подальшому буде передана ця справа.

Припинення врегулювання спору за участю судді з підстав, передбачених пунктом 4 частини 1 статті 189 ГПК України є «позитивним» завершенням примирювальної процедури, адже передбачає закриття провадження у справі на підставі прийнятих в процесі врегулювання спору рішень. Таке припинення означає, що сторони дійшли згоди, у зв'язку з чим уклали мирову угоду, або конфлікт між ними вичерпано, з урахуванням чого до суду подається заява про залишення позовної заяви без руху, заява про відмову від позову або про визнання позову.

Розглянемо детальніше випадки припинення врегулювання спору за участю судді з «позитивних» підстав. Зокрема, подаючи до суду заяву про залишення позову без розгляду за результатами мирного врегулювання спору, позивач фактично відмовляється від своїх претензій до відповідача, однак все ж залишає за собою право звернутися до суду із таким самим позовом у майбутньому.

Так, ухвалою Господарського суду Львівської області від 20.11.2019 року у справі № 914/834/19 про визнання договору споживача про надання послуг з розподілу (передачі) електричної енергії укладеним, провадження по справі було зупинено на час проведення процедури врегулювання спору за участю судді у формі спільних нарад. В межах процедури врегулювання спору головуючим суддею було проведено три спільні наради з представниками сторін. Уже 20.12.2019 року на адресу суду від позивача по справі надійшла заява про залишення позову без розгляду. Зокрема, у вказаній заяві позивач повідомив суд, що сторони мирно врегулювали спір та уклали між собою договір про надання послуг з розподілу (передачі) електричної енергії. Ухвалою від 20.12.2019 року головуючим суддею було припинено врегулювання спору за участю судді, поновлено провадження у справі та через три дні постановлено ухвалу про залишення позову без розгляду на підставі заяви позивача [15]. У цій справі можна стверджувати, що в ході проведення спільних нарад та на основі взаємних поступок між сторонами було досягнуто спільної згоди, внаслідок чого спір було врегульовано шляхом примирення.

За результатами врегулювання спору за участю судді позивач також має можливість подати заяву про відмову від позову, таке право передбачено пунктом 4 частини 1 статті 189 ГПК України. У такому разі примирювальна процедура припиняється, а провадження у справі закривається. При цьому варто пам'ятати, що сторона в такому разі вже не матиме змоги звернутися до суду з позовом із тим же предметом та тими ж підставами повторно.

Статтею 189 ГПК України також передбачено аналогічні підстави для припинення врегулювання спору за участю судді. Зокрема, у разі звернення позивача до суду із заявою про залишення позовної заяви без розгляду, врегулювання спору за участі судді припиняється, проте, позивач, на відміну від ситуації з відмовою від позову, не позбавлений можливості повторно звернутися до суду, як це передбачено статтею 226 ГПК України.

Прикладом такого припинення врегулювання спору за участі судді є справа № 914/2025/21 про зобов'язання повернути об'єкт оренди шляхом виселення, яка розглядалася Господарським судом Львівської області. Так, 20.10.2021 року представник відповідача подав до суду заяву про врегулювання спору за участю судді, мотивуючи її тим, що на даний час виникла реальна можливість мирного врегулювання спору. Ухвалою від 21.10.2021 року судом задоволено заяву про врегулювання спору за участю судді та 11.11.2021 року проведено спільну нараду на якій були представник позивача та відповідача. В той же день, за результатами проведення спільної наради позивачем через канцелярію було подано до суду заяву про залишення позову без розгляду. За таких обставин, ухвалою суду від 15.11.2021 року було припинено процедуру врегулювання спору за участю судді, поновлено провадження у справі та одночасно із цим залишено позовну заяву без розгляду [16].

Позитивним є також подання відповідачем за результатами врегулювання спору за участю судді заяви про визнання позову. Це свідчить про те, що у ході такої процедури відповідач поступається позивачу, визнає його правоту та висловлює готовність прийняти умови позивача.

Звичайно, однією з найбажаніших підстав припинення врегулювання спору за участю судді є укладення сторонами мирової угоди. Таке завершення примирювальної процедури свідчить про те, що сторони дійшли згоди шляхом взаємних поступок та компромісу. Законодавець не дає визначення поняття «мирова угода», проте встановлює до неї певні вимоги. Зокрема, вона має стосуватися лише прав та обов'язків сторін та не може порушувати прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб.

Прикладом ефективного використання інституту врегулювання спору за участю судді на практиці є справа № 916/2277/21 про стягнення грошових коштів, що розглядалася Господарським судом Одеської області. 04.08.2021 року судом було відкрито провадження у справі та вже 26.08.2021 року від відповідача до суду надійшла заява про врегулювання спору за участю судді, а 30.08.2021 року аналогічну заяву було подано позивачем. Ухвалою господарського суду від 30.08.2021 року заяви сторін було задоволено та постановлено провести у справі процедуру врегулювання спору за участю судді протягом тридцяти днів у формі спільної наради. Вже 22.09.2021 року від сторін до суду надійшла спільна заява про затвердження

мирової угоди, внаслідок чого того ж дня суд виніс ухвалу про припинення врегулювання спору за участю судді та поновлення провадження у справі. Згодом, в ухвалі від 15.11.2021 року господарський суд дійшов висновку про затвердження мирової угоди, що в свою чергу, відповідно до вимог пункту 7 частини 1 статті 231 ГПК України стало підставою для закриття провадження у справі [17]. Таким чином, спір між сторонами було врегульовано шляхом примирення на підставі обопільних поступок.

Цікавою для дослідження є також справа № 904/8135/21 про стягнення штрафних санкцій та 3% річних за договором закупівлі товару, яка перебувала на розгляді Господарського суду Дніпропетровської області. У вказаній справі, після призначення процедури врегулювання спору за участю судді до суду надійшла спільна заява представників сторін про затвердження мирової угоди. Ухвалою від 14.12.2021 року суд припинив врегулювання спору за участю судді у справі, поновив провадження та призначив підготовче засідання. Далі тим же складом суду ухвалою від 23.12.2021 року було задоволено спільну заяву сторін та затверджено мирову угоду [18]. Аналогічних результатів також було досягнуто під час розгляду Господарським судом Дніпропетровської області справи № 904/3895/20 [19], № 904/636/20 [20], № 904/1887/18 [21] та інших.

На практиці, однак, бувають дуже різні ситуації, і досягнення згоди під час врегулювання спору за участю судді не завжди означає, що сторони все ж укладуть мирову угоду.

Загалом «позитивні» підстави припинення процедури врегулювання спору за участю судді можна умовно поділити на: 1) ті, що засновані на взаємних поступках сторін та досягненні компромісу; 2) ті, які передбачають можливість поступитися власними інтересами та зміну позиції у спорі з метою його врегулювання.

Перша група передбачає укладення сторонами мирової угоди. До другої групи відносяться випадки подання позивачем заяви про залишення позову без розгляду чи заяви про відмову від позову або подання відповідачем заяви про визнання позову. Надати перевагу тій чи іншій групі підстав навряд чи є доцільним, адже за використання будь-якої з них досягається основна мета – врегулювання спору між сторонами.

Отже, чинним господарським процесуальним законодавством України передбачено цілий ряд рішень, які може прийняти суддя за результатами врегулювання спору за участю судді. Вибір відповідного рішення безпосередньо залежить від підстав припинення примирювальної процедури. Такі підстави можуть бути «негативними» та відображати недосягнення згоди між сторонами, та «позитивними», що свідчатиме про ефективність інституту врегулювання спору за участю судді для сторін та мирне вирішення їхнього спору.

Висновки. Проведений у даній публікації аналіз практики застосування впроваджених з 2017 року новел ГПК України показав, що врегулювання спору за участю судді на початку розгляду справи по суті є не лише альтернативним, але й ефективним способом, що спрямований на задоволення запиту учасників судового процесу на мирне вирішення спору.

На нашу думку, процедура врегулювання спору за участю судді виконує таке саме завдання господарського судочинства, як позовне та наказне провадження, а саме

забезпечує: справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення господарських справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави. Врегулювання спору за участю судді є альтернативною позовному провадженню судовою процедурою, зазначені процедури не суперечать одна одній і можуть бути взаємодоповнюючими або паралельно існуючими процедурами. На нашу думку, запровадження процедури врегулювання спору за участю судді розвантажує суди, які сьогодні й так є перенавантажені, сприяє більш швидкому вирішенню спорів і слугує процесуальній економії й здешевленню витрат на правову допомогу. Водночас процедура врегулювання спору за участю судді потребує удосконалення, особливо в частині можливої підміни понять та запобігання використанню сторонами досліджуваної примирювальної процедури в цілях затягування судового процесу та зловживання своїми процесуальними правами.

З окреслених у даній статті проблемних аспектів практики застосування інституту врегулювання спору за участю судді, на нашу думку, варто звернути увагу на доцільність встановлення обмеженого строку розгляду питання щодо врегулювання спору за участю судді, а саме – врегулювання спору за участю судді проводиться протягом розумного строку, але не більше тридцяти днів з дня постановлення ухвали про його проведення (частина 1 статті 190 ГПК України). На нашу думку, унормовуючи на законодавчому рівні дане питання, законодавцю не слід було встановлювати такі темпоральні рамки, оскільки це може суттєво вплинути на ефективність проведення досліджуваної процедури та призвести до певного формалізму в практичному її застосуванні.

Враховуючи наведене вище, пропонуємо частину 2 статті 190 ГПК України викласти у наступній редакції:

«2. Строк проведення врегулювання спору за участю судді залежно від обставин справи і з причин, визнаних судом поважними, зокрема, через велику кількість учасників процесу, необхідність залучення перекладача, об'єднання позовних вимог, неявку сторін з поважних причин, завантаженість судді, за участю якого здійснюється врегулювання спору тощо, може бути продовжено до 15 днів про що суд постановляє відповідну ухвалу.»

Також, на наш погляд, на увагу заслуговує і проблематика строку, протягом якого сторони можуть заявити про намір щодо проведення процедури врегулювання спору за участю судді – до початку розгляду справи по суті (частина 1 статті 186 ГПК України). З огляду на ті питання, які можуть вирішуватися у процесі здійснення такої процедури, або процесуальні дії сторін, що можуть здійснюватися, вважаємо, що сторонам спору має бути надане право на врегулювання спору за участю судді упродовж розгляду судом справи по суті, а тому пропонуємо частину 1 статті 186 ГПК України викласти у наступній редакції:

«1. Врегулювання спору за участю судді проводиться за згодою сторін з дня відкриття провадження у справі та протягом строку розгляду справи по суті.»

Крім того, статтею 186 ГПК України чітко не визначено хто саме може бути ініціатором цієї примирювальної процедури, чи тільки сторони справи, за згодою яких здійснюється врегулювання спору за участю судді, або суддя також матиме право з власної ініціативи запропонувати сторонам врегулювати спір? На нашу

думку, доцільно було б закріпити у частині 1 статті 186 ГПК України право судді з власної ініціативи запропонувати сторонам справи врегулювати спір, оскільки саме суд має сприяти врегулюванню спору шляхом досягнення угоди між сторонами та реалізації ними прав, передбачених ГПК України відповідно до принципу змагальності, закріпленому статтею 13 ГПК України.

Також, у разі припинення врегулювання спору за участю судді з підстав, передбачених пунктами 1–3 частини 1 статті 189 ЦПК, справа передається на розгляд іншому судді. На нашу думку, за таких умов ймовірно, що сторони, яким не задовольнили клопотання про відвід судді, можуть зловживати своїми процесуальними правами та надавати згоду на проведення даної примирювальної процедури з метою заміни того чи іншого судді. Тому, на нашу думку, на законодавчому рівні необхідно врегулювати питання в яких випадках справа підлягатиме розгляду тим самим суддею, а в яких розглядатиметься іншим.

Також, вважаємо, що покладення на суддю функцій врегулювання спору між сторонами поза судовим розглядом та вирішення цим же суддею спору по суті, на нашу думку, є не зовсім вдалим. У зв'язку з цим, пропонуємо звернутися до законодавства європейських країн, наприклад, Німеччини, Франції або Нідерландів, у якому із запровадженням процедури врегулювання спору за участю судді розподілені функції процесуального та примирювального судді.

Зокрема, у статтях 127–129 Глави I частини VI «Примирювальне провадження» книги I ЦПК Французької Республіки закріплено, що сторони можуть примиритися як з власної ініціативи, так і за пропозицією суду. Суд, який пропонує примирення, має право зобов'язати сторони зустрітися з судовим примирителем, який поінформує їх про процедуру примирення у порядку, встановленому статтею 21-1 Закону від 08 лютого 1995 року № 95-125. Також у ЦПК Франції є книга V «Вирішення спорів мирним шляхом», Глава II частини I «Договірні процедури медіації та примирення» якої містить особливі положення, що регламентують інститут судових примирителів (статті 1536–1541) [22]. Згідно французького законодавства судовий примиритель розглядає лише правову частину спору, не торкаючись інших аспектів конфлікту. Якщо сторони дійшли згоди, суддя за їх бажанням може видати виконавчий лист або затвердити мирову угоду. Якщо угоди не досягнуто, суд продовжить розгляд справи по суті.

У Німеччині офіційно закріплено правову фігуру судді-примирителя. У Цивільному процесуальному уложенні Німеччини зазначено, що суд може рекомендувати сторонам примирювальну процедуру, що здійснюється уповноваженим суддею або суддею, що виконує окреме доручення (§ 278):

«(1) На кожній стадії розгляду суд має прагнути мирного врегулювання правового спору чи окремих спірних моментів...

(5) Суд може направити сторони до судді (судді-примирителя), який призначений для цієї мети і не уповноважений приймати рішення, для слухання примирення та для подальших спроб примирення. Суддя-примиритель може використувати усі методи вирішення спору, включаючи посередництво» [23].

У Фінляндії примирювальні процедури регулюються Цивільним процесуальним кодексом (Глава 5, розділ 19(4), а також Законом Фінляндії «Про медіацію»

(663/2005). Згідно законодавства країни, суд ухвалює рішення про початок примирювальної процедури. Як посередник у суді призначений окремий суддя-примиритель, який займається цим питанням. Посередництво має бути виконане швидко, справедливо та неупереджено відповідно до Закону [24].

Таким чином, можемо констатувати, що у провідних європейських країнах примирювальна процедура здійснюється під керівництвом призначеного судді-примирителя, який здійснює примирення сторін безпосередньо до судового розгляду.

З урахуванням наведеного вище, пропонуємо у чинному ГПК України чітко відмежувати функції судді, за участі якого здійснюється реалізація примирювальної процедури врегулювання спору, та функції процесуального судді, який у разі не досягнення сторонами спору позитивного результату застосування примирювальної процедури, розглядатиме справу по суті, зокрема, статтю 187 ГПК України викласти у такій редакції:

«Стаття 187. Порядок призначення врегулювання спору за участю судді

1. Про проведення процедури врегулювання спору за участю судді суд постановляє ухвалу, якою одночасно зупиняє провадження у справі.

2. Для проведення процедури врегулювання спору за участю судді справа передається судді-примирителю, який визначається Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою у порядку, визначеному цим Кодексом (автоматизований розподіл справ).

3. Суддя-примиритель, який проводить врегулювання спору до початку розгляду справи по суті, призначає день проведення такої процедури та повідомляє сторони про час та місце її проведення. Примирювальна процедура проводиться судьєю-примирителем з урахуванням особливостей, встановлених цим Кодексом.

4. Суддя-примиритель має право:

1) у ході процедури врегулювання спору проводити зустрічі як з усіма сторонами одночасно, так і з кожною зі сторін окремо та отримувати від сторін інформацію про спір (конфлікт) в обсязі, необхідному та достатньому для проведення процедури врегулювання спору за участю судді;

2) відмовитися від проведення процедури врегулювання спору за участю судді, якщо, на його думку, подальші зусилля у процесі її проведення не призведуть до вирішення спору (конфлікту) між сторонами, або припинити процедуру врегулювання спору за згодою сторін, закріпленій у письмовій формі;

5. Суддя-примиритель зобов'язаний:

1) при проведенні процедури врегулювання спору за участю судді діяти лише за згодою сторін;

2) сприяти сторонам у послідовному обміні документами, відомостями та повідомленнями з питань, що обговорюються;

3) проінформувати сторони про свій професійний досвід та компетенцію;

4) припинити проведення процедури врегулювання спору за участю судді у разі виявлення/наявності протиріччя між особистими інтересами судді-примирителя та його обов'язками, що може вплинути на його неупередженість та незалежність під час проведення цієї процедури, а також за наявності інших обставин, що виклю-

чають його участь або потребують припинення його участі у проведенні процедури врегулювання спору за участю судді.

6. У випадку недосягнення сторонами мирного врегулювання спору за наслідками проведення врегулювання спору повторно проведення врегулювання спору за участю судді не допускається».

Література

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992 р. № 6. Ст. 56. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
2. Ухвала Господарського суду Дніпропетровської області від 28.12.2020 р. по справі № 904/1634/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93854056>
3. Ухвала Скадовського районного суду Херсонської області від 17.03.2020 р. по справі № 663/3728/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88261595>.
4. Ухвала Господарського суду Закарпатської області від 12.07.2021 р. по справі № 907/302/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98234094>
5. Ухвала Жовківського районного суду Львівської області від 03.04.2019 р. по справі № 444/3316/13-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80912078>.
6. Прущак В.С. Врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України : дис. ... докт. філос. : 81. Одеса, 2020. 192 с.
7. Ухвала Господарського суду Донецької області від 26.08.2021 р. по справі № 905/284/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99201218>
8. Ухвала Господарського суду Миколаївської області від 01.07.2019 р. по справі № 915/394/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82740393>
9. Ухвала Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 30.10.2020 р. по справі № 274/6762/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92530589>
10. Ухвала Господарського суду Тернопільської області від 20.01.2020 р. по справі № 921/501/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87022589>
11. Ухвала Господарського суду Дніпропетровської області від 11.05.2021 р. по справі № 904/5868/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96905486>
12. Ухвала Господарського суду Дніпропетровської області від 25.02.2019 р. по справі № 904/4024/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80051251>
13. Морозов Є. Судова практика Європейського суду у спрах з фіскальними органами. *ЛІГА.net : інформаційний портал*. URL: <http://blog.liga.net/user/emorozov/article/23480.aspx>
14. Ухвала Приморського районного суду міста Одеси від 18.08.2020 р. по справі № 522/22395/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91052534>
15. Ухвала Господарського суду Львівської області від 23.12.2019 р. по справі № 914/834/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86569331>
16. Ухвала Господарського суду Львівської області від 15.11.2021 р. по справі № 914/2025/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101063378>
17. Ухвала Господарського суду Одеської області від 15.11.2021 р. по справі № 916/2277/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101099292>
18. Ухвала Господарського суду Дніпропетровської області від 23.12.2021 р. по справі № 904/8135/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102216020>
19. Ухвала Господарського суду Дніпропетровської області від 06.11.2020 року по справі № 904/3895/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92674490>
20. Ухвала Господарського суду Дніпропетровської області від 02.07.2020 року по справі № 904/636/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90150215>
21. Ухвала Господарського суду Дніпропетровської області від 19.06.2018 року по справі № 904/1887/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74878701>
22. Code de procédure civile (France). URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070716/2022-09-03/
23. Zivilprozessordnung. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/zpo/BJNR005330950.html#BJNR005330950BJNG000032301>
24. Code of Judicial Procedure, Finland. URL: https://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1734/en17340004_20150732.pdf

Анотація

Ярош Я. С. Практичні аспекти застосування інституту врегулювання спору за участю судді як самостійного виду примирювальної процедури у господарському судочинстві України. – Стаття.

Статтю присвячено дослідженню практичних аспектів застосування інституту врегулювання спору за участю судді як самостійного виду примирювальної процедури у господарському судочинстві України. Розглядається законодавча регламентація процедури врегулювання спору за участю судді як альтернативний позовному провадженню спосіб врегулювання спору. Аналізуючи регламентований законодавством процес врегулювання спору за участю судді, автор виокремлює такі його етапи, які не завжди чітко розмежовані і переходять один до одного: етап ініціювання, де суд, встановивши взаємну згоду сторін, постановляє ухвалу про проведення врегулювання спору за участю судді та зупиняє провадження у справі; підготовчий етап, який передбачає роз'яснення сторонам мети та порядку проведення процедури примирення та їх прав і обов'язків під час першої спільної наради; етап з'ясування обставин спору та іншої інформації, необхідної для прийняття рішення про врегулювання спору між сторонами, можливий і при спільних, і при закритих нарадах; етап пропонування шляхів вирішення конфлікту сторонами і суддею, можливий і при спільних, і при закритих нарадах; завершальний етап, який має різні варіанти припинення процесу врегулювання спору. Автор наголошує, що на завершальному етапі врегулювання спору за участю судді найбільшу зацікавленість викликає ухвалення рішення за результатами застосування досліджуваної процедури, оскільки саме на основі аналізу результатів проведення врегулювання спору за участю судді може бути проаналізовано ефективність застосування цього інституту на практиці. Оскільки метою вказаної примирювальної процедури є саме вирішення спору між сторонами, то підтвердженням її дієвості буде саме укладення мирових угод у результаті примирення сторін. На практиці, на жаль, врегулювання спору за участю судді далеко не завжди закінчується укладенням мирової угоди. У статті проаналізовано судову практику, що склалась за період нововведення досліджуваного інституту. Висвітлено колізійні питання чинного процесуального законодавства, які закріплюють процесуальний порядок здійснення врегулювання спору за участю судді на національному рівні. Сформульовано висновки та пропозиції, спрямовані на вдосконалення процесуального порядку проведення цієї процедури.

Ключові слова: врегулювання спору за участю судді; альтернативні способи вирішення спорів; примирення; примирювальні процедури, господарське судочинство.

Summary

Yarosh Y. S. Practical aspects of the application of the institution of dispute settlement with the participation of a judge as an independent type of conciliation procedure in the economic justice of Ukraine. – Article.

The article is devoted to the study of practical aspects of the application of the institution of dispute settlement with the participation of a judge as an independent type of a conciliation procedure in the economic justice of Ukraine. The legislative regulation of the dispute settlement procedure with the participation of a judge is considered as an alternative method of the dispute settlement in litigation process. Analyzing the legally regulated process of dispute settlement with the participation of a judge, the author singles out its stages, which are not always clearly demarcated and pass into each other: the initiation stage, where the court, having established the mutual consent of the parties, issues a decision on the settlement of the dispute with the participation of a judge and stops the proceedings in the case; the preparatory stage, which involves explaining to the parties the purpose and procedure of the reconciliation procedure and their rights and obligations during the first joint meeting; the stage of clarifying the circumstances of the dispute and other information necessary for making a decision on the settlement of the dispute between the parties is possible both at joint and closed meetings; the stage of proposing ways to resolve the conflict by the parties and the judge, possible at both joint and closed meetings; the final stage, which has various options for terminating the dispute settlement process. The author emphasizes that at the final stage of settlement of a dispute with the participation of a judge, the most interested is the decision-making based on the results of the application of the studied procedure, since it is based on the analysis of the results of the settlement of the dispute with the participation of the judge that the effectiveness of the application of this institution in practice can be analyzed. Since the purpose of the specified conciliation procedure is to resolve the dispute between the parties, the confirmation of its effectiveness will be the conclusion of settlement agreements as a result of the reconciliation of the parties. In practice, unfortunately, the settlement of a dispute with the participation of a judge does not always end with the conclusion of a settlement agreement. The article analyzes the judicial practice that developed during the period of an innovation of the studied institute. The conflicting issues of the current procedural legislation, which stated the processual procedure for a dispute settlement with the participation of a judge at the national level, are highlighted in this article. Conclusions and proposals aimed at improving the processual order of this procedure have been formulated.

Key words: dispute settlement with the participation of a judge; alternative methods of resolving disputes; reconciliation; conciliation procedures, commercial litigation.